

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿԻՐԱԿԻ ԱՊՐԻԼԻ 27

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կես տարվանը 6 ռուբլի. Առանձին համարները 5 կոպեկով.

Քիթիչիում գրվում են միմյանց խմբագրության մէջ.

Մեր կառուցիչը. Тифлис, Редакция «Мшак».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և առաջին օրերէն).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լիցուով.

Յայտարարութիւնները համար վճարում են իւրաքանչիւր առաջառաջին 10 կոպեկով.
Տ է Լ է Ֆ օ Ն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻՊՈՐ ԱՐԵՐՈՒՆԻ

ԲՈՒՄՆԵՎԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—Կիրակիօրեայ զրոյց-Յիմարի քարը. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱԿԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Արտաքին լուրեր. ԽԱՌՆ ԼՈՒՐՆԵՐ.—Մանրանկար.—ՀՆՈՒՍՊԻՆՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—Հայ կեանքէն.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿԻՈՐԵԱՅ ՉՐՈՑ

Մեծ հաճութեամբ կարգադրի եւ պ. Յ. Սպենդարեանի յօդուածը, որ սպված էր «Մշակ» մէջ անցեալ տարեկանը օրը. Կարգում էր բովանդակութեամբ էլ, ձևով էլ զեղեցիկ այդ յօդուածը և իմ յիշողութեան մէջ, հետո հետո անդադրեց, հէթաթիւնի հասակի օրերից, յարութիւն էր առնում ծարաւ հերոսը Յիշում եմ Տանջված, չարաբար հերոսը պակաս էր զեանի վրա, տապալկում էր ծարաւից Լաց է լինում նա, այնքան աստիկ է լաց լինում, որ նրա մայրը չէ կարողանում մնալ զերեզմանում և դուրս է գալիս ու կանչում է. «Չոռ, չոռ, հէրիք լաց լինես. Չուրը գլխիդ տակ է, վեր կաց, զանդէրա եւ մինչև այդ մարդկան ձայնը որքան թշուառ էր հերոսը Տանջվում էր նա, երկնքին էր նայում, բայց չը գիտէր որ պէտք է միայն վերկենալ մի քիչ աշխատել նա միայն տանջվել գիտէր, որտեղ չը գիտէր. Եւ ծարաւը անողորմ կերպով չորացնում էր նրա կողմը, այրում էր նրա ներքը.

Այդպիսի մի պատկած տառագող էլ մենք ենք Ընկած ենք մէջքներին վրա, ընկած ենք անօգնական, և միայն լաց ենք լինում Ստակոյ որքան էլ կոչու ու անհրապոյր լինի մեր երկնքը, դարձեալ անգնում կան ոյժեր, կան թագնված աղբիւրներ, որոնց գանելու ու դուրս բերելու համար հարկաւոր է աշխատել. Եւ ահա պ. Սպենդարեան որտեղ գտել է մի այդպիսի աղբիւր նա ասում է. մեր աղքատ, տառագող ժողովրդի համար կենդանացնելը պետական օրէնքներով և եկեղեցու ամենաթուփիւններով սահմանված ծխական բարեգործութիւնը Եկեղեցին—իր ծխական ժողովրդի օգնականը զօրախառնութեան օրերում Սա օրէնք

է, սա բուն ջրիտոնեական մարդասիրութիւն է. Բայց մենք չունենք այս մարդասիրութիւնը. Ինչու. Տգէտ ու դժբախտ ենք, մէջքի վրա պտակել ու ողբալ գիտենք.—ահա ինչու Մի փոքր աշխատանք, և մեր այրիների, որբերի, զօրախառնների արտասուքը ընդ միշտ սրբած կը լինենք.

Իսկ սա փոքր գործ է. Օ, այդ արտասուքները, զօրախառնների արտասուքները. Նրանք մի ամբողջ աշխարհ են բաց անում մեր առջև, վշտերի մի անուն աշխարհ «Մշակ» խմբագրության մէջ մենք համարեալ ամեն օր վկայ ենք լինում սիրտ կարատող տեսարաններին Օր չէ անցնում, որ խմբագրական գուռը բաց չանէ մի դժբախտ մայր, մի անօգնական ցաւաւոր, մի հայտնողում կամ մի անգործ մտացած հայր. Գործի քանի մարդկային տառագողներ են պատմվում, քանի տեսակ աղբիւրներ են բարձրանում, ինչ հառաչանքներ, ինչ արտասուքներ.

Մով, կատարեալ ծով նրա մէջ կարելի է խեղդվել. Եւ «Մշակ» խմբագրութիւնը խեղդվում է չքաւորութեան, զօրախառնութեան պահանջների մէջ. Օգնել, բայց ինչպէս Իւ ռաքանչիւր տարի երկու անգամ—նոր տարվայ և զատիկ համար մեզ ուղարկում են փոքրիկ գումարներ չքաւորներին և չքանքներին համար Դրանք տանեալ ընդ լինելու են կազմում Բայց մանրանում են, կօպեկներ դառնում, այնքան շատ են լինում խեղդողները Այս տարի գաղտնիք մենք շատ քիչ փող ունէինք. Բարեգործները մտացել էին աղքատներին և մենք արտասուք յիշում էինք, թէ ինչ պիտի լինի մեր գրութիւնը թաթախման օրը Եկաւ այդ օրը. առաւօտեանից, սովորականի պէս, խմբակի կարօտների բազմութիւնը Մարգարէի 50-տական կօպեկ էլ չէինք կարող տար. Այսինքն արտասուք, այդ միջոցին խմբագրատուն էր գալիս մեր բարեկամներից մէկը, որ միշտ յիշում է թէ կան աղքատներ ու անօգնականներ. նա ապիտ է մի գումար, և մենք կարողանում ենք մի կերպ ճանապարհ դնել մեր խեղճներին.

Թէ և այնքան չնչին է մեր խմբագրութեան տուած օգնութիւնը, բայց և այդքան էլ բաւական է եղել, որ նրա դռները ճանաչեն քաղաքի բոլոր հայ աղքատները. Եւ գալիս են զերով, կը բաւականանք երկու կէտի վրա ու չարութիւն հրաւիրել.

Նախ զիտելի է, որ պատմական—հնախոտական ուսումնասիրութիւնները գրեթէ չնշված են վենետիկեան հանդէսին. Այս անբերութեան համար անշուշտ զօրանքը պիտի գրտնուին, բայց ինչ ընել նոր սերունդ Միխիթարեանները, ինչպէս այլ ևս գրաբառ չեն գրել, նմանապէս շատ չեն գրադիր Խորենացուով ու Ազաթանգեղոսով. Կերկի թէ ազգին մէջ ալ երբեմնի հետաքրքրութիւնը նուազած է. Պատմական շատ հին եղելութեանց ճշմարտութիւնը կը նմանի այն ժամանակ, անիմանալի լայնութիւն, որ տեսակ մը մենայնօրեայ ազգերու կրնայ միայն երկիւ—եթէ այդ աչքերէն ունեցողներ կան. Օրինակ. Խորենացիին ծր դարուն մէջ գոյութիւն ունեցած ըլլալու խնդիրը չեմ գիտեր քանի հազարաւոր էջերու մէջ քննուեցաւ, կը քննուի, ու պիտի քննուի. Կովկաս և այլուր թեր ու դէմ հրատարակածները մեծ մասամբ կարդացիք, ու բան մըն ալ չը սորվեցանք. Եւ գրողներն ալ մեծանշանի հաստի շափ կարծիք չը փոխեցին. Ու չենք գիտեր, թէ ինչ փոփոխութիւն առաջ պիտի գայ մեր գաղափարներուն մէջ, կամ պատմական ինչ մեծ վերանորոգութիւն պիտի կատարուի, երբ վերջնապէս վճռուի Խորենացիին հինգերորդ, ութերորդ կամ այսինչերորդ դարուն գրուած ըլլալու. Հայկին ու թէ լին վէպերը մեզի համար պիտի մնան նոյնը, ինչ որ են. ու պիտի շարունակենք «Քորթումազն աղքատ» կոչել ինչզիցիւս Այդ ուսումնասիրութիւնը չունենք, չենք արձանագրել, բայց առանց շատ մասնագիտական են և մասնագէտներու հանկի են Անտանայի բնունարկ օ-

նրանք, գալիս են ոչ միայն տօներին, այլ ամեն օր, ամեն անգամ, երբ թշուառութիւնը չափազանց անտանայի կերպով է սկսում սեղմել իր զոհերի կողորդը.

Մտակ անցեալում այսպիսի մի դէպք պատահեց. Նստած ենք խմբագրատանը. ներս է մտնում մի հասակաւոր կին.

—Այստեղ է բանիկը, հարցնում է նա:

—Ի՞նչ բանիկ.

—Այն, որ աղքատների համար է. ազգը փողեր է ուղարկում, որ պահեն ու բաժանեն աղքատներին.

Մենք չենք ծիծաղում. Հաւարարի կնոջ ամբողջ հաւատարմութեամբ մի ամբողջ դրամ է կողքից նայողի համար. նա պատմում է, որ ինքն էլ կարտոթիւն ունի և եկել է ազգի բանկից օգնութիւն ստանալու. Բարի, համակրելի պատու էր. մենք ամենքս շատ օրհնեցինք նրան մասնաւոր այն պատճառով, որ երբ առաջինը, թէ այստեղ բանիկ չը կայ, որ խմբագրութիւնը այս րօպէկին չունի փող աղքատների համար, նա հասկացաւ, հաւատաց ու գնաց Բացառութիւն են կազմում այդպիսի հաւատարմութիւն են կազմում այդպիսի հաւատարմութիւնը և կազմում այդպիսի հաւատարմութիւնը չէ հաւատում, ազգում, պաղատում է երկար ու երկար, պատմում է իր զօրախառնութեան մասնաւորութիւնները և բացատրական պատասխան չէ ընդունում.

Ի՞նչ անեն խեղճերը. կենքի դառն փորձը սովորեցրել է նրանց այդպէս անել. Եթէ սիրտ չարժեկ չէ կարելի, պէտք է ձեռնարկանք. Եթէ ապ չեն ողբում, պէտք է մի կերպ, զոռով գլչել. Ինչ դասը հաստատութիւն է տալիս, դա ամենօրեայ փորձ է. և նրանք պիտի կարողանան հասկանալ, որ կան և այնպիսի մարդիկ, որոնք բոլորովին անկեղծաբար են ասում, թէ օգնում միջոց չունեն.

Այս դեռ պրօֆէսիւրայ մուրացկանութիւնն է. Իսկ քանի-քանիսները կան, որոնք ամաչում են մուրալ. Գանի քանիսները մտնում են զողողուն քայլերով, կցկտուր խօսքերով, ամօթից փշրվելով. Կօպեկների օգնութիւնը նրանց ցաւին դարձան չէ. և նրանք դիմում են յայտարարութիւնների օգնութեան. Ի՞նչ, եւ րեկի, շատ էր կարգադրել այդպիսի յայտարարութիւնները Բայց դիմեք ինչ են անում այդ

բուսն կենտրոնը զբաղող կանգններու համար, որոնց յառաջադրութեան շարժումները կարգեցին Միխիթարեանը բաւական գործնական մարդեր եղած են, իրենց Հանդէսէն այդ ծանրութիւնները վերցնելով և զանազ գրքի վերապահելով.

Երկրորդ և առիկայ ան կարեւոր է ուշադրութեամբ խնամել Միխիթարեանի հանդէսներուն զգուս կայացումը. Երկրորդ և ամենաանապի պարագայի մը մէջ—Գեորգ կաթողիկոսին վախճանմանը առթիւ—յայտարարած էր, թէ թերթին խմբագրին կրօնական դաւանանքը չէր կրնար «Մշակ»-ին վրայ և և է աղբեղութիւն ունենալ Մի և նոյն պարագան ներկայացաւ և Պոլիս ալ, ուր «Հայրենիք»-ի խմբագրին Գառնազարի կրօնական այս ինչ համայնքի պատկանիլը բնաւ և է ներգործութիւն չունեցաւ իր թերթին ընդհանուր ուղղութեանը վրայ. Միխիթարեաններն ալ իր հաւաքական մարմին կրօնական ինչ դաւանանք ալ որ ունենան, իրենց խնամանքին խնային և «Հոռութեամբ» հոգունք օկղոցներին հոգաւորութեամբ է, որ կարող պիտի ըլլան իր ազգային թերթի ճանչցնել տալ իրենց պաշտօնական հրատարակութիւնը Այդ օկղոցները գործնականապէս հոչակեցին, նախ և առաջ տպագրելով Այվազովի Գառնիկ եպիսկոպոսին պատկերը. Ասկէ ետուն տարի առաջ, «Բազմապէս»-ին մէջ վեղարի մը երևումը անմասն գայթակղութիւն մը պիտի համարուէր, և Հոռութեանը մը պիտի շանթահարէր Ս. Ղազարը. Թողունք որ երսուն տարի առաջ ոչ մէկ Միխիթարեան այդպիսի յանդէսութիւն մը պիտի մտաբերէր. Եւ յիշեցնեք որ այդ վեղարաւորը

յայտարարութիւնները. Նրանցից ոչ մէկն էլ ուշադրութեան չէ արժանանում. Եւ օգնութեան դիմողը, մի քանի անգամ տեղեկանալով խմբագրատանը որ ոչինչ չը կայ, գնում է և ալ ևս չէ երևում. Ուր է գնում. Վշտի, տառագողների աշխարհում իր օրը սղալու. Եւ պատմեցի միայն «Մշակ» խմբագրութեան միջոցով եղած օգնութեան հանգամանքները. Կան մի երկու, երեք հիմնարկութիւններ էլ, որոնք նոյնպէս գործում են, բայց նրանց արածն էլ կաթիլ է ծովի մէջ. Հայոց Բարեգործական ընկերութիւնը գրօշնար է տալիս. նրա դռներից յետ են դարձնում տանեալ խնդրողներ. Կայ առաջնորդարան, որ սակայն լաւ սովորել է իր գլուխը ազատել. յայտնելով դիմողներին թէ փողը «Մշակ» խմբագրութիւնն է տալիս. Կան եկեղեցիներ, որոնք գրօշնար են աղքատի ձեռքում դնում.

Իսկ տառագողները, կենքի անիւների տակ ճիւղածները անգին թիւ են կազմում. Նրանք ուղում են ապրել, նրանք չեն կարող չապրել. Եւ անում են այն ամենը, ինչ կարող են անել չը մտնելու համար. Ոչինչ ու ոչինչ չեն խնայում նրանք մի զօրաղդ տպագրութեան կարելի դարձնելու համար. Նրանք կամ թափվում են փողոցները, չար են ընկնում եկեղեցիների դռները կամ խրվում են հասարակութեան աչքից հեռացած, մաքից մոռացված այնպիսի անկեղծների տղամի մէջ, ուր տպականութիւնը միայն կարող է բոյն դնել, ուր դժոխք է և այդ դժոխքի մէջ մարդկային մարդ, պատեր, բարոյականութիւնը Թունաւորված է յանցանքների, հիւանդութիւնների, ալիօօլի, սիֆիլիսի և այլ հազար ու մի սարսափների շուրջը.

Եւ կարող էր ձեռքները սրտի վրա դրած վկայել թէ կայ աղքատութեան ընտրած միջոցների մէջ մէկը, որ համեմատաբար մաքուր, պատուաւոր լինի մարդկայնութեան տեսակէտից. Չը կայ. Բոլոր միջոցները թոյն են մարդու համար. Պատուաւորը աղքատի համար օտմամալ դառնալը կը լինէր. Բայց ձեռքներից ոչ իրաւունք ունի պահանջելու, որ մարդը, աղքատ մարդը չապրի նա ապրում է, պիտի ապրէ, բայց հասարակութիւնը թոյն ու վանքէն ու Հոռութեան բաժնուած մըն էր.

Իսկ երբ «Բազմապէս»-ին մէջ ամենայն հայտնի կաթողիկոսին պատկերը կը յողայ, ու կեն մեծարանքով կը հիւրընկալուին Հայրիկի հառաչները, այն ատեն կը մտնենք աղքատի համար օտմամալ դառնալու մեծութիւնը. Ուր էր թէ Հասունը դեռ ողջ ըլլար, կը մտածենք.

Միխիթարեանները որպէս զի «Բազմապէս»-ին շուրջը աւելի ամրապնդեն ազգային միտքաւորութեան գաղափարը, իրենց կանգններուն աշխատակցութեան հրաւիրեցին կովկասցի ու պոյնցի գրողներ, որոնք ու Ղազարու չէն պատկանի, աշխարհականներ են, և ազատական ուղղութեամբ ծանօթ. Բայց կը փափագին, և իրաւունք ալ ունին, որ «Բազմապէս»-ն ու «Գեղարուն»-ն ազգին առջև վանքին գրական ուժերը ներկայացնեն. Պէտք չէ որ մտաւորական մրցումի մը մէջ Միխիթարեանները յետաժամանակներ երևան. Այս նախանշանագրութեամբ է, որ «Բազմապէս»-ն ու «Գեղարուն»-ն գլխաւորապէս Միխիթարեաններու աշխատակցութեամբ կը ճոխացնեն, դրսէն յօդուածագիրներ հիւրասիրելով հանդերձ.

Բայց հարցում մըն ալ, որ միտքաւորութեան փափագի մըն ալ արտայայտութիւնն է.—Պիտի տեսնենք փոխադարձ այցելութեան օրն ալ. Պիտի գնայ այն օրն ալ, որ Միխիթարեան միտքաւորներ իրենք ալ յօժարին երևնալ ոչ—Միխիթարեան, բայց լուրջ ու բարոյական հեղինակութիւն վայելող թերթերու մէջ.

Գ.

Երբ Միխիթարեանները գրական նորադրս փուլին մէջ կը մտնեն, մի և նոյն ատենը գրեթէ կը հրաժարին իրենց առաջնորդութեան պաշտօնէն. «Գրեթէ»-ն կրնայ աւելորդաբար

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔԻՆ

Վենետիկ, ապրիլի 22-ին

Մ Ե Ն Ա Ս Տ Ա Ն Ի Ն Շ Ո Ւ Ր Ջ Ը

Բ.

Մեր արդի գրականութեան հետամուտ ամեն հայ գիտէ թէ Յ. Ուշիկին երբ, որոնք «Բազմապէս»-ին մէջ սկսան հրատարակուել, փայլեցան իր բզակական նորութիւնները. Հիմակ այդ ոճով գրութիւնները հնութիւններ պիտի համարուին. Այլան նոր դարապիւր մը մարդերէն էր. Հայրիկ, Պէշիկթաշեան, Արովեան, Գամառ-Քաթիպա նոր ժամանակի մը ծնունդներն էին, և ծնողները միանգամայն Այժմ ոչ «Հրաւիրակ Արարատեանը», ոչ «Վահէ» ողբերգութիւնը, ոչ «Վէրքը», ոչ «Ազատ երգերը», ուսկի և ոչ «Թուշիկները» կը ստեղծուին. Հիմակ հրապարակախօսութիւնը, վէպը, պատմութեան հոգեբանութիւնը կառավորողն հայ մաքին, թոյն կուտան մեր հոգին, և կը տիրապետեն մեր սրտերուն. Այլանի յաջորդները պիտի հպատակէին այն մի և նոյն օրէնքներուն, որոնց հպատակեցան Հայրիկի, Արովեանի, Պէշիկթաշեանի, Գամառի յաջորդները.

Ազգին նորանոր պահանջներուն գոհացում տալու տեսչով խմբագրուած «Բազմապէս»-ին և «Գեղարուն»-ին ծրագիրները թէ իրեն յայնք ժամանակից կրնան շատ ընդարձակ ուսումնասիրութեանց նիւթ հայթայթել, բայց մեր այս անօրութիւնը բնունարկ չու-

սարսփ ունի պարստամ աջ կենտրոնի հասար: Օգնում է նա և ինչպէս է օգնում:

Փողոցում չընդը, գոնէր բաղնուցը, եկեղեցու պատի տակ կանգնող պիտի ցոյց դնէ իր բոլոր դժբաղդութիւնները, որպէս զի գուր ձեռքներդ տանէք ձեր գրպանը և մի հաստ սեղորջ հանէք նրա համար: Նա ձեզ ցոյց է տալիս իր անդամալոյծ մարմնը, իր կուրքութիւնը, իր մեծութիւնը, նա ձեր ակննդին է հասցնում իր հեծեծանքները, սարսփի ձայններ է հանում, մի խոզով ոչինչ և ոչինչ չէ խնայում ձեր սիրտը ծակտնելու, դաղնու հասար և իր այդ ջանքերի փոխարէն ստանում է ձեր բարեկամութեան, ձեր մարդկային գուրթի ամբողջ արտայայտութիւնը—մի կամ երկու կողմի:

Իսկ նրանք, որոնք չեն կարող կամ չեն ուզում ձեր սրտի վարկենական ծակոցները շահագործել, նրանք, որոնք փողոցներում իրանց դժբախտութիւնը ցոյց դնել չեն կարող, գնում են տանկվելու լուս ու մուշկ, հլու իրանց ձապատարին, հետո ձեր աչքից ու հոգաբարձութիւնից: Այստեղ, գործախուժեան որջերում, նրանք ուտում են իրանց մարմինը, դանդաղ խորովում են անասկութեան, սովի, կեղտերի զարհուրելի բոցերի վրա: Նրանց անուանում ենք տակաւններ, պարսպներ:

Որն է լուսը:

Ոչ մէկը Մարդասիրութիւնը նախ և առջև մարդ անունը կոչուող պիտի աչքի առայ ունենայ: Իսկ սուրբ, նուիրական կոչում է: Մաքրիմ Փորկիի անստան-անտէր հերոսներից մէկը գիշերելու օթեանի կեղտոտ յատակին պատկած առում է. «Մարդ—աս հպարտ է հնչում: Եւ մարդուն ազատելու, մարդուն մարդկութեան կոչման մէջ պահել պիտի լինի մի մշտական, յարատև, կանոնաւոր կազմակերպւած զործ այն հասարակութեան համար, որ իրան մարդկային հասարակութիւն է համարում:

Ինչու տանջել մարդ ասվածին, ինչու քարոջ տալ նրան փողոցի և ապակասութեան որջերի տիղմի մէջ և տարին մի կամ երկու անգամ հանդիսաւոր կերպով ցոյց տալ ծիծաղելի հոգեփրութիւն, գիշարտութիւն, մի քանի կօպէկ շարտելով այդ թշուառին, այդ ընկածին, որ մարդ է: Եւ իմ գրպանի աւերորդ կօպէկներն եմ հանում, դուք, տիկին, դու գլուխ, զարդարում էք և պարում էք աղքատների համար, մի երրորդը դասախօսութիւն է կարողութեմ, չորրորդը ստորագրութեան թերթ է ման ածում: Բայց մեք ընդոլու իսկական գործ չենք կատարում, մեք միայն խղճում ենք: Բարերարութեմ ենք, սեփական մեր զեղեցիկ հոգին ցոյց տալ ենք ուզում: Եթէ կամենում էք, այս գրութեան մէջ մեզ նոյն իսկ շատ հարկաւոր են աղքատները: Եթէ չը լինի դռներ ծեծող մտորացիւոր, ինչպէս պիտի ես ցոյց տամ, թէ բարեսէր եմ, գիտեմ, ցանկացած

նուրիւն մը համարումը, բայց հոգ չէ: Մինչև ստեղծան մը վերապահում ներքի է: Գիտենք թէ առաջարկութիւնն բարը կը հասնուածախանէ՛ լաւիտիաութիւնն: Բարին, որ ըստ երօպացիներուն և ամերիկացիներուն, զարծի բերելու, այսինքն՝ զրիտոտնէ՛ացնելու պաշտօնն է: Բայց անշուշտ շատերը կանգնումն թէ նայ գրական միջոցներովն մնալ մի լաւագործութեան պարտականութիւն ունի: Եւ արդարև, Միխիլեւիչի մը, նոյն քան ձեռնարկողիլը, կուխտէ՛, «նազանդութիւն, աղքատութիւն, ողջխօսութիւն, առաքելութիւն»: Ու երօպացի և ամերիկացի միտիստներուն պէս, մեր բողոքական կամ կաթօլիկ առաքելաներն ալ, շատ չեն սիրեր անձինքին Արեւելի մամլէ՛ղակներուն քրիստոնէ՛ացմանը նուիրել: Անարար զէպէր կրնան պատահիլ: Իրենց անորոշաւ հանգստութիւնը վրոյսվելու վախը գրեթէ խոնկութեան կը պարտաւորէ: Եւ որովհետև ըստ պէտք է ընել, իրենց պայտօնը կատարած ըլլալու համար, ուստի ամէնքն ալ կը թաղին անտէր անտիրական լուսաւորական հայերուն վրա, որպէլ թէ աղէկ—թեմա՛ աւելի աղէկ քան թէ զէջ քրիստոնէայնէր են: Եւ ասկան հունձը քիչ է հնձելու վաղողները բազմառատ են: Գործ չը կայ: Մշակները կամայ թէ ահամայ բանդուլի պարտաւորում են: Միխիլեւիչները պարսպ մնացող առաքելներուն մէջ կը գտնուին: Բայց կարծեմ որ եթէ հունձը շատ բարեխալող պայմաններ մէջ իսկ եթէ ներկայանար, երբի դարձեալ պիտի վարանէին մանգաղին անկը վազելու: Ապագայաւորչականացման նպատակաւ կրօնաւանս և է տարածման յաջողութիւնը աննպաստ է Միխիլեւիչի շահերուն: Գոնէ իմ կարծիքովս:

զէպցում, մարդասիրութիւնն ցոյց տալ:

Ոչ, բարերարութիւն չը պիտի անհնր մննր, այլ պարտը պիտի կատարենք, այն պարտը, որ գնում է մեզ վրա մարդկայնութիւնը: Իսկ այդպիսի պարտը կատարել կարող ենք տակն, հաստատուն հիմնարկութիւնների միջոցով: Բաժանելնք ծուխերի, ամեն մի ծուխ թող իր եկեղեցու վրա դնէ թշուառութեան մէջ տառապող մարդուն ձեռք մեկնելու: Կոչուծը Թող այդպիսի ծուխերի մի ցանց կազմվի և սոցիալական չարիքի դէմ մենք մի գեղեցիկ միջոց կը լինենք ճարտար:

Որպիտի ծաղը Մեր կեկեղեցիները լուս ու մուշկ, իբրև արդար սեփականութիւն, կողոպտում են երէցիտիւնները, իսկ մեր աղքատ ժողովուրդը մեռնում է սովից, հիւանդութիւններից, ցեխից ու ապականութիւնից: Ինչու է այսպէս: Որովհետև մենք մէջքի վրա ընկած ծարաւների ենք, որովհետև նուիրագործված սովորութիւն է, որ երէցիտիւն պիտի ազգասիրաբար անուշ անէ եկեղեցական դրամը, իսկ աղքատը պիտի մեռնէ զեմաստիս խրճիթի խորքում, մի կտոր հացի, փայտի և ճրագի կարտա:

Ամօթ չէ մեզ, որ աղքատը գողեր ու կողոպտողներ ենք պարսաւորում, իսկ խեղճին, անանկին խեղդամահ անում: Բաւական է որքան ազգասէր կլանողներ տուինք: Եկէք ծխական ինքնագործութիւնը կենդանացնելու, հրաւիրենք նրան մարանչու մեր ժողովրդական կենտրոնը կրծող ու արմատան անող սոսկալի չարիքի—աղքատութեան դէմ: Հիմնենք, պատրաստենք, գործը կը ընէ իր օրէնքները, կը զնէ իր պարտաւորութիւնները ամեն մէկին վրա:

Մենք անչափահասներ ենք, ամեն գործի մէջ ուզում ենք լինել խնամակալութեան տակ: Եւ շատ լաւ զգում եմ, որ ընթերցողս գիտէ, որ գեղեցիկ է ծխական բարեգործութիւնը, աստիճանաբար ծխական կազմակերպութիւնը: Բայց նա աչք դրած ունի, որ այդ բանը կենդանացնեն, իրագործեն նրանք, որոնք եկեղեցու վրա իշխանութիւն ունեն: Թող հոգեւորականները սկսեն, առում է ընթերցողը:

Սակայն ձեր են հասկացող ու գործող հոգեւորականներ: Մեր է նրանց մէջ անչափահասութիւնը, ժողովրդասիրութիւնը: Միակայն կազմակերպութիւնը երբէք չէ կարող համակերպութիւն գտնել մեր եպիսկոպոսների, կոնսիստորականների մօտ, որովհետև այդ կազմակերպութիւնը նախ և առայ կը խլէ նրանցից եկեղեցական փողերի վրա նրանց ունեցած իրաւունքները: Նրանք պաշտպանուն են գող երէցիտիւններին, նրանք չեն ուզի, որ ժողովուրդ լինի իրանց և երէցիտիւնների մէջ: Այդպէս աւելի ձեռնառու է:

Մտում է, ուրեմն, որ ժողովուրդը ինքը գործէ, ինչն պահանջէ: Եւ սա անհրաժեշտ է: Թիֆլիսում կայ մի եկեղեցի, որ ծխական

«Շահ» բազմաութեան կիրառումը անտեղի մի համարիք: Հաւաքական ամէն մարմին, թող ըլլայ վաճառականութեան կամ թող ըլլայ այլաբանականներու միջամտութիւն: Միշտ ծանր ու զժողովակ կացութեան մը մէջ կը գտնուի, երբ իր մասնաւոր շահերը կը հակառակին հանրապիս շահերուն: Եւ դիտումս է, թէ անձնազուհողութեան առաքիտութիւնը աւելի գիւրգուրութեան կը գործադրուի անտեղի մը կողմէն: քան թէ հաւաքական մարմնէ մը: Ուստի և երբ կրօնաւորական կամ աշխարհական մարմին մը հաւաքական շահերը ընդհանրութեան շահերուն հետ համարապիս կը գտնենք, կրնանք յուսալ թէ առաջարկուած բարոյական և է նրպատատիկ, աւերումի ու քանդումի դժբախտութեանց գործ մը պիտի չըլլայ: Ուստի ամէն անգամ որ ու Հաղորդ և հայ ժողովուրդին շահերուն միջև համերայնութեան հաւաստումը կը տեսնենք, բարեգույակ երանջի կը համարինք: Գոնէ ազատ կը մնանք կռուելու զժողովակ հարկին: Միխիլեւիչները ըմբռնում ըլլալու են որ կրօնափոխութիւնը հայոց մէջ որքան աւելի տարածուի իրենց ալ գիշեր այնքան աւելի կը տկարանայ, և կուզայ որ մը որ գոյութիւն օւնենան: Իրենց իրաւունքներն արտայայտելով կրկին Առաքելները նորահաստատի շահագրի կուտան իր պաշտած կուրքերը: Անոնց մէջ կը բնակի ցեղի մը հաղորդաւոր ասորիները ոգին, որ զինքը այսօր ուրացողը, վաղը քաչել իրեն բերել կը սպասուայ: Հայ ցեղին ոգին հիմակ իր լեզուին, իր գրականութեանը մէջն է: Ու լեզու և գրականութիւն ցեղին պատմութեանը հետ մի ձուլուած են: Եւ կարելի է տասնհինգ դարու հայ պատմութեանը քննել, քաչել, մէկտէր նետել հայ եկեղեցին: Ոչ: Ուստի առաքելները որպէս զի նորահաստատութեան մտց

կազմակերպութիւնը պահպանում է մի տակունութեամբ, որ նախանձելի է միանգամայն: Իսկ Գամոնից եկեղեցին է: Այսօր նրա ծխականների ընդհանուր ժողովն է: Թող այդ պարտաճանաչ ծուխը առաջին օրինակը հանդիսանայ և մասնէ մեր կենտրոնի մէջ ծխական բարեգործութեան սկզբունքը:

Մի օրինակ տուէք: Այնուհետև կը գան և ուրիշ օրինակներ:

Գոնէ այդ օրինակով ցոյց տուէք, որ մենք հէ՛ջբախական հերոսի նման չենք պառկում աղբերի վրա և լաց լինում մեր ներքը տոչորոջ ծարաւից:

Առաջին օրինակ է հարկաւոր...

ՅԻՄԱՐԻ ՔԱՐԸ

Երբ մարի քարը... Այն քարը, որ ամփոյթ յիմարը անդիտակցաբար գլորում է վար:

Երբ մի յիմարների վիճակում է դժբաղդարաբար բարձրանալ տարերի գագաթները: Մարի գագաթից յիմարը նայելով իր չորջրը, գանում է միայն մի գուտարութիւն՝ շտապով նա վերցնում է մի ծանր քար, որ հարկեր տարիներ կանգնած էր իր սեղը, վերցնում ու նետում է վայր:

Քարը գլորվում է, վառելով ճանապարհին ամենայն ինչ և ընկնում է, դառնալով մշտական արգելք ճանապարհի վրա ընդդէմ այն ու դարձ անտանգի համար... Գալիս են իմաստասերները, ման են գալիս քարի չորջրը, բայց...

Բայց մի յիմարի գլորած քարը տաւը իմաստասերն չեն կարող բարձրացնել, վերցնել, տանել գնել իր սեղը:

Որչափ քարը ծանրացել է և ծանրացել է յիմարի իսկ և իսկ խեղճ... ներողութիւն, յիմարութեանը չարով:

Մի քանի պարոնների ստալարկած՝ Նոր-Նախիջլանի օրիորդաց Գողոյան ղարոցի նոր կանոնադրութեան ծրագիրը հիմ յիջեցրեց... յիմարի քարը:

Նոր-Նախիջլանում կայ մի ղարոց օրիորդների համար, հիմնած բարերար Գողոյանի կտակի համաձայն:

Գողոցը ապակած է իր գոյութիւնը, ունի 500—600 հազար բուբին:

Նա գտնվում է Կայսրուկի Մարիա Տէօղորօյնայի հիմնարկութիւնների հովանաւորութեան տակ:

Բոլոր առարկաները աւանդվում են հայերէն: Առանձին ուշադրութիւն է դարձրած հայոց լեզուի և հայոց կրօնի վրա:

Նոր-Նախիջլանի լուսաւորիչները բաւական չեն, բազում են:

Գողոյան ղարոց... մի տարրական ղարոց... հայոց լեզու... ոչ, մեզ պէտք է մի Սմօնիյ,

կամ Նիկոյանովի ինստիտուտ... Ինստիտուտ... Նոր-Նախիջլանի լուսաւորիչներ... Տէր ողորմեա...

Եւ ահա Գողոյան ղարոցի տեսուչը, որը և թեմական ղարոնօցի տեսուչն է՝ պ. Յ. Չարխանյան, փոխանակ ցերեկ և գիշեր թեմական ղարոցի բարեբան վրա մտածելու, փոխանակ թեմական ղարոցի թեմապետները և պակասութեան ղարոցի համար նոր ծրագիր: Նոր ծրագիր գրելը հեշտ է: Ամբողջ աշխատանքը արտագրելու մէջն է: Տաւը ծրագրից իր արտագրում էք մինչ:

Բայց եթէ, ինչպէս ես համոզված եմ, նոր ծրագիրը չընդունվի գոնէ այն չարով, ինչպէս պիտի առաջարկվի, իսկ հին կանոնադրութիւնը ոչնչացվի, արդեօք այդ նոր ծրագիրը չի յիջնի մեզ այն յիմարի քարը, որը նետվում է ասոր գագաթից, նետվում է վայր, ընկնում է ճանապարհի վրա, փակում է ճանապարհը: Կը գտնվի արդեօք մեզանում իմաստասերները քարը բարձրացնելու համար:

Մեզանում ո՞ սասար իմաստասերներ էլ չը կան մի յիմարի քարը բարձրացնելու համար: Նոր ծրագիր...

Միթէ նոր ծրագիրը կը տայ շունչ և հոգի Գողոյան ղարոցին:

Փոքր ինչ բարեխղճութիւն, փոքր ինչ ագնոււթիւն, փոքր ինչ աշխատանք և Գողոյան ղարոցը առանց նոր ծրագրի կը մնայ միշտ հարկաւոր, օգտաւէտ հիմնարկութիւն Նոր-Նախիջլանի համար:

Թող Գողոյան ղարոցի հոգաբարձուները այդ չը մտանան և գլխաւորը թող յիջնէ, միշտ յիջն իրանց պարտականութիւնները և պատասխանատւութիւնը ժողովրդի առաջ:

Ժողովուրդը իրանց ընտրել է ղարոցին ծառայելու համար:

Անմիտ, վառնաւոր փորձերը ծառայութիւն չէ, այլ թշնամութիւն:

Գր. Չարխանյան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՆՏ

Պետերբուրգից, գնապատ Սարգիս Իւզըպչեանից ստացանք 10 բուբին, այդ գումարով «Մշակի» տարբեր մի օրինակը ուղարկելու Ալէքսանդրօպօլի գաւառի Մեծ-Իրիզբեանդ գիւղի ուսումնարանին:

«Кавказ» լրագրին հեռագրում են Ղազախ քաղաքից, որ ապրիլի 24-ին տեղի ունեցած հրացանաճգնութեան ժամանակ սպանվեց աւագակ Նասիր Մուրադօղլի:

Թիֆլիսում կազմվել է երաժշտութեան և դրամատիքական արուեստի սիրողների մի նոր ընկերութիւն, որի կանոնադրութիւնն արդէն տեղեցան: Գուցէ առարկուի թէ կաթօլիկութիւնը նոր կրօնք մը չէ, այլ՝ քրիստոնէութեան եկեղեցիներէն մէկը: Նկատողութիւնը ճիշտ է: Բայց քրիստոնէութեան այլ և այլ հերձուածներուն միջև ստեղծութիւնը շատ աւելի սաստկայոց է, քան թէ իրարու հիմնովին հակառակող կրօններու միջև, օրիստակ քրիստոնէութեան և մամուրականութեան: Գողոյանի կողմած լատինականները այս ճիւղարտութիւնը աղէկ ըմբռնած ըլլալովն էր, որ վաստից կաթօլիկ հայոց կամայկամայ մոռնցնել տալ ինչ որ հայկական է: Միխիլեւիչներուն անհնարին էր լատինականներուն քաղաքականութեանը հետեւի, որովհետև մոլոտանդ առաքելները հանդիսանալու անկարող էին: Եւ ամեն առաքել մը մոլոտանդ չէ, լրջօրէն առաքել չէ: Միխիլեւիչները մնացին խեղճուկ առաքելներ, որովհետև հայ աւանդութեանց սիրողները եղան:

Իսկ հիմակ երբ լատինականները հարկադրուեցան տեղի տալ, և հայկականութիւնը սկսու յառաջագիւղի կաթօլիկ հայոց մէջ, ընկանաւարար ու Հազար և ոչ իսկ խեղճուկ առաքելութիւն մը կրնայ ընել: Ու եթէ մինչև անգամ փորձ մը ընելու փորձութիւնը ունենայ, իր դէմ պիտի գտնէ ամբողջութիւնը, նոյն իսկ կաթօլիկ հայոց զարգացեալ մասը: Բայց այդ վախը չունենէ:

Այս տեսութիւնը չերկարելու համար, չենք ուղեր այսօր ծանրանալ այն պատճաններուն վրա, որոնք ազգային ընդհանուր զայրոյթ պիտի պայթցնեն, կրօնական տարածման պարագային Կը բաւականանք իրողութիւն մը հաւատարմով անցնիլ:

